

УДК: 81' 373.4

Шакирова М.Р., Жалал-Абад мамлекеттик университети

Жалал-Абад, Mavluda_7575@mail.ru

Ийсаева А.Д., К.Тыныстанов ат. БИМУ,

iisaevaanarhan@iksu.kg

АДАБИЙ ТИЛДИН ӨНҮГҮШҮНӨ ТЕРС ТААСИРИН ТИЙГИЗГЕН АЙРЫМ ЖАГДАЙЛАР (ЭСТРАДАЛЫК ЖАНРДАГЫ ЫРЛАРДЫН МИСАЛЫНДА)

Бул макалада кыргыз адабий тилинин өнүгүшүнө терс таасирин тийгизип жаткан тармактардын ичинен эстрада жанрында ырдалып жиргён айрым ырлардын текстине талдоо жүргүзүлдү. «Келин келгенский» деген ырдагы келгенский, отурганский, жыргаганский, бакканский, куйганский, ничегошка, ништяк, только бирок не тормози, напарниксин, “Кой, үка” деген ырдын текстиндеги үкам, абжең, “атаң барбы, апаң барбы айтып койчу танцага, “медге барсамбы, педге барсамбы, сүйүп алсамбы же ала качсамбы”, “кечириниз, ким эдениз? Бош орунга көмегинизи” жана башка ушул сыяктуу которулбай калган, туура эмес колдонулган сөздөр эстрада жанрында ырдалып жаткан айрым ырларлардын текстинен кезигип, аны эл угуп, тез кабылданып, натыйжада, кыргыз адабий тилинин өнүгүшүнө терс таасирин тийгизип жаткандыгы баса белгиленди. Адабий тилдин тазалыгы үчүн сөздөрдү кынтыксыз тандап сүйлөө, морфологиялык формаларды, синтаксистик түзүлүштөрдү туура пайдалануу маселелери айтылды.

Адабий тилдин тазалыгы, сакталышы боюнча окумуштуулардын ой-пикирлеринен мисал келтирилди.

Өзөктүү сөздөр: кыргыз адабий тили, адабий тилдин тазалыгы, тилчи-окумуштуулардын ой-пикири, адабий тилдин орфографиялык, орфоэпиялык маселелери, эстрада жанры, кыргыз адабий тилинин абалы.

Шакирова М.Р., Жалал-Абадский государственный университет

Жалал-Абад, Mavluda_7575@mail.ru

Ийсаева А.Д., ИГУ им. К.Тыныстанова,

iisaevaanarhan@iksu.kg

НЕКОТОРЫЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА, НЕГАТИВНО ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ КЫРГЫЗСКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА (НА ПРИМЕРЕ ПЕСЕН ЭСТРАДНОГО ЖАНРА)

В статье анализируются тексты некоторых песен, исполняемых в эстрадном жанре, оказывающие негативное влияние на развитие кыргызского литературного языка. В текстах песни эстрадного жанра “Келин келгенский” встречаются слова келгенский, отурганский, жыргаганский, бакканский, куйганский, ничегошка, ништяк, только, не тормози, напарниксин, песни “Кой, үка”- үкам, абжең, “атаң барбы, апаң барбы айтып койчу танцага, кечириниз, ким эдениз? бош орунга көмегиниз и другие слова, использованные с грубым нарушением правил образования и использования слов. Отмечено, что такие песни прослушаны, быстро приняты и поются, в результате чего они негативно влияют на развитие и распространение кыргызского литературного языка, являющиеся в настоящее время одним из важных проблем в языковой политике страны. Высказана мысль как использовать морфологические формы и синтаксистические аспекты, чтобы сохранить и сберечь чистоту литературного языка. Пример приведен с точки зрения лингвистов о сохранении литературного языка.

Ключевые слова: кыргызский литературный язык, чистота литературного языка, мнение и выводы языковедов о сохранение литературного языка, эстрадный жанр, состояние кыргызского литературного языка.

Shakirova M.R., Jalal-Abad State University,
Jalal-Abad, Mavluda_7575@mail.ru
Iisaeva A.J., Issyk-Kul State University
iisaevaanarhan@iksu.kg

SOME FACTORS THAT NEGATIVELY AFFECT THE DEVELOPMENT OF LITERARY LANGUAGE

This article analyzes the lyrics of some songs sung in the pop genre, among the areas that negatively affect the development of the Kyrgyz literary language. In the lyrics of the song "Kelgin Kelgenskiy" kelgenskiy, oturganskiy, jyr-gaganskiy, bakkanskiy, kuiganskiy, nichegoshka, nishtyak, tolko birok ne tormozi, naparniksin, in the lyrics of the song "Koi, uka" - ukam, abjen, atan barby, apan barby aityp koichu tansaga, kechiriniz, kim edeniz? bosh orunga komeginiz and other such misinterpreted and misused words were found in the lyrics of some songs sung in the pop genre, which were listened to and quickly accepted, and, as a result, had a negative impact on the development of the Kyrgyz literary language. It describes how to use morphological forms and syntactic aspects to preserve and keep the purity of the literary language. The example is given from the linguists' point of view about the preservation of the literary language.

Key words: *Kyrgyz literary language, purity of literary language, opinion and conclusions of linguists on the preservation of literary language, pop genre, kelgenskiy, oturganskiy, state of Kyrgyz literary language, zhirgaganskiy, nishtyak, partnerniksyn, ukam, abjen, aityp koichu tansaga, etc.*

Адабий тил дегенибиз – белгилүү бир иретке келтирилип нормага салынган, жалпыга тиешелүү жана түшүнүктүү улуттук тилдин эң өнүккөн формасы экендиги баарыбызга белгилүү. Окумуштуу В.Г.Белинский: “Тилди түзүү эч бир мүмкүн эмес, аны жараткан ээси – эл, филологдор анын закондору менен системасын аныкташса, жазуучулар тилди колдонуу аркылуу чыгармаларын жараткан”, - деп туура белгилеген.

Турмушубузда түрдүү жагдайларга, кырдаалдарга туш болобуз. Коомдук жайларда, чоң жана кичи сахналарда, жыйналыштарда, илимий конференцияларда, той-мааракелерде сөз сүйлөөдөн, жөнөкөй гана адамдар менен баарлашуудан да биздин кебибизден, сүйлөө маданиятыбыздан деңгээлибиз көрүнөт жана ошого жараша адамдардын бизге болгон көз карашы, мамилеси пайда болот. Сүйлөөдөн биздин билимибиз, ким экенибиз байкалып турат. Атуулдун өз элине кылган мамилеси, кадырлап-урматтоосу өз эне тилин өздөштүрүүсүнөн да кошо көрүнөт. Аны эң кылдат сезген Б.М.Юнусалиев: “Элдик тилди кадырлабаган адам элди да кадырлабайт”, - деп белгилеген. Кебибиздин адабий тилде болушу чөйрөдөгүлөргө жагымдуу таасир берет.

Ар бир адам өз жашоо-тиричилигинде жакшы жашоо үчүн жаңы билимдерди эски менен айкалыштыра билип, аларды тажрыйбада колдонууда өзүнүн тилин, маданиятын терең өздөштүрүүгө аракет кылышы керек. Ал тургай, бүгүнкү илим менен техниканын жетишкен заманында башка элдердин тилин, маданиятын да өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүн пайдаланса болот. Жаңы технологиялардын жетишкендигин өз пайдабызга сарамжалдуу колдонушубуз, башка элдердин тилин үйрөнүп, башкаларга өзүбүздүн тилибизди үйрөтүп, өз билимибизди тереңдетишибиз, бүгүнкү күндүн интеллектуалы катары адабий тилибизди барктап, анын нормаларын сактап сүйлөшүбүз маанилүү маселелерден. Адабий тил жана анын нормаларынын иштелип чыккандыгына карабай, анын бузулуп колдонгон учурларын көп эле учуратып келебиз. Кээ бир мекемелерде, искусство тармагында, массалык маалымат каражаттарында адабий тилибиздин нормасы бузулуп, сабатсыз колдонулуп жаткан учурлар бар.

Адабий тилдин өнүгүшүнө эстрада жанрында ырдалып жаткан кээ бир ырлардын да терс таасири тийип жатат. Көпчүлүк учурда кыргыз эстрадасындагы ырдалып жаткан ырлардын тексти тескелбей, эркин колдонулуп жатканы баарыбызга белгилүү. Эне тилибиздин асыл сөздөрү пайдаланылбай, алардын ордуна адабий тилдин нормасына туура

келбеген жеке лексикондогу сөздөрдү, жаргондорду, түшүнүксүз сөздөрдү колдонуп, кураштыра калып ырдап жатышкан учурларды угуп-көрүп, байкап эле жүрөбүз. Мунун өзү адабий тилдин бузулушун пропагандалоо сыяктуу көрүнүшкө ээ болуп бараткандай. Мындай ырлардын бир нечесин мисалга келтиребиз. Муну менен чыгармачыл инсандардын, аткаруучулардын жеке беделине шек келтирүүдөн алыспыз. Бирок алар мамлекеттин атуулу катары мындай учурларга кайдыгер карабай, өз аракетине жоопкерчилик менен мамиле жасаса деген ойду айткыбыз келди. Мисалы, «Келин келгенский» ырында төмөндөгүдөй саптар кездешет:

*Келин келди ак жоолук салынып,
Өзүнчө эле **ничегошка** макияж жасанып,
Той деген сонун, бардыгы **ништяк**,
Эртеден кечке жыргашат эки жак.*

Кайырма:

*Келин келгенский,
Чайдан куйганский,
Кайнене-кайната жыргаганский,
Келин келгенский,
Үйдө отурганский,
Күйөөсүн аябай семиртип бакканский.
Алыстан кычырап келет кудалар тарап,
Бирин-бири алар сынап карап,
Келин келиң, бизге чайдан **бериң**,
Күйөөңө муну алып бер деп эркелегин,
Эрте менен турасың,
Корооңду шыпырасың,
Нанга камыр жуурасың,
Майлуу куурдак куурасың,
Жаттап алгын келин үчүн эмне керек,
Мыкты келин бол, **только бирок не тормози**.*

Кайырма:

*Айырма жок каяктык келинсиң,
Кайненеңе өмүр бою таазим этесиң,
Ушак айтып сүйлөшкөндү сен жакшы көрсөң,
Анда кайненең менен мыкты **напарниксин**.*

Бул текстти толук бергенге туура келди, себеби ар бир экинчи сапта адабий тилге туура келбеген сөздөр турат. Жогорудагы **келгенский**, **отурганский**, **жыргаганский**, **бакканский**, **куйганский** деген сөздөр кыргыз адабий тилинин нормасына туура келбей, унгусу кыргызча, мүчөсү орус тилинен болуп, же ал тилде эмес, же бул тилде эмес болуп турат. Орус тилиндеги таандыкты билдирген **-ский** мүчөсүн кыргыз адабий тилиндеги **келген**, **отурган**, **жыргаган**, **баккан**, **куйган** деген сөздөргө улап, кыргыз адабий тилинде эле эмес, жалпы кыргыз улутунун тилине коошпогон көрүнүштү пайда кылып олтурат. **Ничегошка**, **ништяк** сөздөрү – орус тилиндеги жаргондор, б.а., орус тилинин адабий тилинде да колдонулбайт. Анын ордуна ырдын эч кандай маанисин өзгөртпөгөн сонун, укмуш деген сөздөрдү пайдаланууга болот эле. **Только бирок не тормози** деген учурда орусча, кыргызча сөздөр аралашып, **тормоз болбо** дегендей жаргон турат. Жаргондор адабий тилдин нормасына жат сөздөр экендиги белгилүү. Тексттин маанисине карай турган болсок, **только бирок не тормози** дегенди *ушунуңдан жазба, жакшы жолдон кайтпа, токтоп калба* дегендей сөз айкаштары менен алмаштырууга болор эле. Орус тилиндеги сөзгө кыргыз тилиндеги жак мүчө уланып турган **напарниксин** деген сөздүн котормосу

кыргыз тилинде бар. К.К.Юдахиндин “Орусча-кыргызча сөздүгүндө” *жубай, биргелешип иштөөчү шерик*” деп которулган. Мындагы *шерик* деген сөз *напарник* деген сөздүн маанисин толук бере алат. Жогорудагы *келгенский, отурганский, жыргаганский, бакканский, куйганский, ничегошка, ништяк, только бирок не тормози, напарниксин* сөздөрү кайра-кайра ырдалганынанбы, же ушул сөздөрдү элдин кабылдоо деңгээлиненби, айтор, эл арасында бир топ пайдаланылып, кыргыз адабий тилинин нормасы сакталбай турат.

“Кой, үка” деген ырында да адабий тилдин нормалары бузулган.

Билем, билем, билем,
Ашыксың билем,
Салыштырсаң жылыбызды,
Өзүмдүн үкам экенсиң,
Өзүңдүн абжең экенмин.

Акындын-автордун чыгармадагы сүйлөөчүнүн кайсы говордун өкүлү экенин көрсөтүп, жергиликтүү колорит берип тургусу келгенин байкоого болот. Бирок “үкам”, “абжең” деген диалектилик сөздөр угармандардын эстетикалык табитин бузуп, адабий тилибизге кедергисин тийгизип турат. Ушул эле катарга “Кызыл алма” ырындагы *бердиң анын жартисин мага* эмес, *бердин анын жартысын мага* эле болуш керек.

Эгерде диалектилик сөздөр акын-жазуучулар тарабынан стилдик ар түрдүү максаттарда чеберчилик менен пайдаланылса, анда алар чыгарманын көркөм жаны менен камыр-жумур жуурулушуп, анын ажырагыс бир бөлүгүн түзүп калат, б.а., өздөрү да көркөм образга айланары белгилүү. Көркөм чыгармалардын тилинде кептин башка типтерине караганда адабий тилде эквиваленттери – алмаштырар теңдештери жок лексикалык диалектизмдер көбүрөөк колдонулат. Себеби диалектизмдер тактыгы, образдуулугу же башка стилдик боёгу боюнча окурманга жеткиликтүүрөөк келет. Ал эми “Кой, үка” деген ырдагы *үка, абжең* сөздөрүнүн эквиваленттери *ини, эже* бар да. Адабий тилге кабыл алынгандарын пайдаланса деле орундуу болмок, тексттеги ой сакталмак. Текст түзүдө да кыргыз адабий тилинин нормаларын сактоого милдеттүү экенибизди, аны каалагандай буза бербешибиз керек экенин билишибиз керек.

Чындыгында, акын-жазуучулар өз чыгармаларын таамай-таасын берүүдө жергиликтүү элдин тилин өзүндөй берүүгө аракет кылышат. Ага кылдаттык менен кароо керек. Мисалы: “Лейлектик кызга” деген ырдын саптарындагы *Сиз да мага жагас дейт, Жүгөрүнү “мака” дейт, Байке дебей “ава” дейт* деген саптарда автордун диалектилик сөздөрдү транскрипциялоо сыяктуу бергенге, лейлектик кыздын кебин өзүндөй говор менен бергенге аракет кылып, ал эми автордун сөзүн адабий тилде таза берүүсүн ырдын текстине бир топ жоопкерчилик менен караган деп баалоого болот. Муну башка ырлардагы адабий тилдеги терс көрүнүштөр менен чаташтырбоо керек.

«Салам, братан» деген ырда да адабий тилдин нормасына дал келбеген кемчиликтерге толтура саптар, сөздөр кездешет: *Салам братан кандайсың?*

А так, братан, кычырап жүрөсүн?

Бербейсинби кызыңдын бирөөсүн

Айдаганың бластной машина

Кыздарың көп, кимисин сүйөсүн?

Ё твоёлор түнкүсүн уктатпай

Мындагы *братан* деген жаргон сөзү бир нече жолу кайталанып, тексттин көркөм деңгээлин түшүрүп турат. Арго сөздөрү да жаргондор сыяктуу эле адабий тилде колдонууга тыюу салынган. Эгерде адабий тилдин коомду тейлөө мүнөзүн эске алсак, жаргон, арго сөздөрү коомго жат сөздөр болуп эсептелет. Куду ушундай эле мүнөздөмө ырдагы *А так, братан, кычырап жүрөсүн? Бербейсинби кызыңдын бирөөсүн, ё твоёлор* деген сөздөргө

да тиешелүү. Мындан сырткары, ырдын текстинде суроо белгиден башка тыныш белгилердин коюлбагандыгы да таң калыштуу (мындан башка текст таба алган жокпуз). Автордун текст куроодогу билимсиздиги, көркөм сөздөрдү колдонуудагы чабалдыгы, жоопкерчиликсиздиги таамай көрүнүп турат.

“Тико” деген ырдын текстинде *Дамас деген акем бар, Япошкалар жаман көрүп тиктешет* деген саптарды карай турган болсок, андагы *акем* деген сөздү *агам*, *япошкалар* деген жаргондун ордуна *Япония маркасындагылар*, *Япония машиналары* деп эле айтыш керек болчу.

“Агенттеги махабаттагы” *Ачып көрүп статусуң карадым, СМСке бир да жооп алал албай, Анда эмесе блогумдан жазайын* деген саптардагы *статус*, *СМС*, *блок* сыяктуу кол телефонга байланышкан сөздөрдү бүгүнкү күндө жазуу кебибизде кантип колдонуп жатканыбыз боюнча, алардын аппаратта баш аламан берилгендиги: кээ бир сөздөр орус алфавитинде, кээ бири англис тилинде же латынча, кээ биринин бир түгөйү англисче, бир түгөйү орусча жазылгандыгы боюнча буга чейин да айткан элек. Албетте, мындай сөздөрдү туура жазуу боюнча атайын орфографиялык, туура айтуу боюнча орфоэпиялык эрежелер иштелип чыгыш керектигин да айтканбыз. (М.Шакирова Кол телефонго байланышкан жаңы сөздөрдүн колдонулушу жана жазылышы. К.Токтомаматов атындагы эл аралык университети. Атайын чыгарылыш. – Жалал-Абад, 2018.) Эгерде ошол оюбузга токтолсок, мындагы *СМС* – *кат*, *блок* – *тосмо* болуп, ал эми *статус* бир сөз менен которулбагандыгына байланыштуу ошол турпатында колдонсо болот деген ойду айтмакпыз.

Казак элинин ырчыларынын «Алоо» деген ыры да кыргызчага которулуп, ырдалып жүрөт. Которууда бир топ катачылыктарга орун берилген десек болот. Диалектилик сөздөр, бүдөмүк маанидеги сөздөр пайдаланылган: *Кечериңиз, ким эдеңиз, бош орунга көмегиңиз* деп ырдалган саптар угарманга бүдөмүк маанини берип калган. Анын ордуна *кечериңиз, ким элеңиз, бош орунга гүл эгиңиз* деш керек беле?!

Тилдик нормалар сакталбаган “Атаң барбы, апан барбы айтып койчу танцага” деген ырдагы *танца* дегенди *бий* деп койсо, эч кандай ашыкчалык болмок эмес.

«Современный жеңелер» ырындагы *современный жеңелер, танца тепчу жайларга, валисти же танцабы* деген сыяктуу саптар да адабий тилдин нормасына туура келбей турат. Бул сыяктуу көрүнүштөр, тилекке каршы, абдан көп.

Кээде адабий тилдин нормасында туура эле жазылган саптар аткаруучулар тарабынан өзүнүн лексиконуна, тилдик өзгөчөлүгүнө жараша өзгөртүлүп ырдалып калганын да көрүүгө болот. Мисалы: “5-”Б” класс” деген ырдагы *Сүйөм десем мен сени жолдон эле, Ыйлап ийдиң шолоктоп шондо неге*, ”Атама” деген ырдагы *Көздөрүнү өпкүм келет эркелеп деген саптардагы шондо, көздөрүнү деген сөздөр да* адабий тилге коошпой турат. Ушуга окшогон *атасыга, башыга, башыны, атасыны ж. б.у.с.* диалектилик кепте сүйлөгөн сөздөрдү адабий тилде *атасына, башына, башын, атасын* деп, *шондо* эмес *ошондо* деп, туура айтууга милдеттүү экенибизди да унутпашыбыз керек.

Ошентип, түштүк ырчыларында диалектилик сөздөрдү кошуп жиберүү көбүрөөк байкалса, түндүк ырчыларында орус тилин пайдаланып жиберген учурларды байкоого болот. Жогорудагыдай көрүнүштөрдү радиодон, теледен, кыргыз сахнасынан да угуп жүрөбүз, ага радио жана телекызматкерлер көңүл бурбай коюшу акыркы кездерде өзгөчө күч алды. Чыгармачыл инсандар, обончулар, аткаруучулар, балким, “*ырдын ыргагына, мелодияга жараша ушинтип өзгөрөт*” деп актанышы мүмкүн. Канткенде да, мындай көрүнүштөр кыргыз адабий тилинин нормасын бузуп, анын өсүп-өнүгүшүнө өз кедергисин тийгизип жатканын тилчи катары айтпай кое албайбыз. Дайыма элдин алдында чыгып

жүргөн, эл оозундагы ырчыларыбыз кыргыз ырларын кыргыз адабий тилинин нормасынан четтебей ырдап жүрүшсө, элдин чексиз сыйына ээ болуп, элибиздин маданияты, искусствосу мындан да өсүп-өнүкмөк. Адабий тил аларды угуп жаткан элдин баа жеткис энчиси экендигин, аны каалагандай бурмалоого, нормасынан четтөөгө укуксуз экенибизди да унутпасак.

“Кыргыз интеллигенциясынын уул-кыздары өз эне тилин билбей калышса, чоочун болуп, өзүнчө бөлүнүп калып, өз элинен алыстоо коркунучу туулат, себеби коомдун мүчөлөрүн бири-бири менен байланыштырып турган (каны менен жанын, рухун кошкон) элдин маанилүү куралы – тил”,- деп таамай айткан Б.М.Юнусалиевдин сөздөрүн ар дайым эстеп туралы.

Айтайын деген оюбузду сөз менен баяндоодо эң негизгиси тилибиздин тазалыгы жана тунуктугу саналат. Адабий тилдин тазалыгы үчүн сөздөрдү кынтыксыз тандап сүйлөп, морфологиялык формаларды, синтаксистик түзүлүштөрдү туура пайдаланышыбыз шарт. Кебибиздин тазалыгы туура нормативдик сүйлөөдөн көз каранды. Сөздөрүн жана ойлорун түстүү кылып берүү, боектуу каражаттарды орундуу, ыкчам пайдалануу менен жагымдуу, мыкты кептин ээси болууга болот. Жеке адамдын сөздүк кору, кеп байлыгынын калыптанышы адамдын коомдогу практикалык иш-аракети, ишмердиги аркылуу шартталып, алды менен анын эне тилге болгон ыйык сүйүүсү, астейдил мамилеси, жалпы маданияты, маалыматтуулугу, билими, дүйнөгө болгон көз карашы, таанып-билүү мүмкүнчүлүгү аркылуу аныкталат.

Адабий тилибизди өнүктүрүп, аны жайылтып, изилдене элек тармактарын изилдеп, андан ары жаңы баскычтарга алып өтүү – баарыбыздын милдетибиз.

Ошентип, адабий тилибиздин элге таралышында, анын нормаларынын туура колдонулушунда жана элге сиңишинде ар бир кесиптин ээлеринин, алардын арасында маданият кызматкерлеринин да ролу өтө чоң жана жана маанилүү.

Адабияттар:

1. Абдуллаев Э. Кыргыз орфографиясынын эрежелери. -Б., 1986.
2. Ахматов Т.К. Кыргыз адабий тилинин нормалары. -Б., 2003.
3. Батманов И.А. Современный кыргызский язык. -Ф., 1953.
4. Биялиев А.Б. Мамлекеттик тилдин маанилүү маселелери. -Б., 2001.
5. Биялиев А.Б. Кыргыз адабий тили жана анын нормасы. -Б., 2002.
6. Дыйканов К., Яншансин К., Кудайбергенов С. Кыргыз жазуусунун тарыхынан. - Б., 1958.
7. Мукамбаев Ж. Кыргыз тилинин диалектологиялык сөздүгү. -Ф., 1972.
8. Орузбаева Б.О. Кыргыз адабий тилинин жалпы элдик негизи жөнүндө. -Ф., 1968.
9. Юнусалиев Б.М. Кыргыз диалектологиясы. -Ф., 1971.
10. Юнусалиев Б.М. Кыргыз орфоэпиясынын негизги принциптери. -Ф., 1975.